

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора **Гриньової Марини Вікторівни** на дисертацію **Дубінки Миколи Михайловича** з теми **«Теорія і практика розвитку проблеми професійного самовизначення особистості в наукових дослідженнях (30-ті роки ХХ – ХХІ століття)»**, представлену на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із відповідними планами галузей науки

Вітчизняна освіта розвивається сьогодні в умовах зміни суспільних пріоритетів, що актуалізує проблему осмислення педагогічної спадщини. У зв'язку з цим особливого значення для педагогічної науки набуває аналіз і систематизація як вітчизняного, так і зарубіжного досвіду, вивчення його як з погляду історичної ретроспективи, так і в контексті сучасних інноваційних установок. Такий комплексний, системний підхід повинен забезпечити активну передачу осягнень культури новим поколінням, безперервний і поступальний розвиток освіти.

Підтвердженням актуальності обраної теми дисертаційного дослідження Дубінки М.М. є те, що у підходах до оцінки розвитку вітчизняної науки виняткове значення має урахування пріоритетності людини в системі освіти, де одним із завдань є підготовка особистості, що здатна творчо і критично мислити, аргументовано відстоювати власні погляди, швидко приймати виважені рішення. Це завдання є важливим як для розвитку особистості в цілому, так і для її професійного самовизначення та подальшого становлення зокрема. У зв'язку з цим зміст освіти має відповідати соціальному замовленню суспільства, сприяючи якості свідомого професійного вибору, процесу підготовки та становлення професіонала, а також реалізації особи в професії. Не випадково однією з тенденцій розвитку освіти є створення умов для самовизначення, самоствердження та самореалізації, що є результатом самоорганізації особистості. Автор акцентує увагу на тому, що основою підготовки до професійного самовизначення молоді є набуття особистістю знань про професії, самопізнання і самооцінка індивідуальних особливостей, зіставлення уявлень про себе та професійну діяльність. Значення реальної інформації про професії об'єктивно зростає у зв'язку з докорінними змінами в змісті більшості професій, введенням елементів підприємницької діяльності та інформаційного забезпечення технологічних процесів.

Своєчасність здійснення та глибина змістовного вивчення теоретико-практичних досліджень видатних учених дала можливість Дубінці М.М. довести, що професійне самовизначення як науковий феномен характеризується складністю та багатогранністю. Ретроспективні підходи розуміння та подальшого з'ясування наукової сутності як особистісного, так і професійного самовизначення є підґрунтям для досліджень різних напрямів професійного зростання та способів професійної реалізації фахівців у

сьогоденні. І саме починаючи з ХХ століття вітчизняна наука набула зовнішніх характерних рис, сформувалася її наукова парадигма щодо проблеми самовизначення, а на сучасному етапі вона набуває свого подальшого теоретичного розвитку та вдосконалення практичних шляхів реалізації її основних векторів.

Отже, доцільність репрезентованого дисертаційного дослідження не викликає сумніву, оскільки, творче застосування спрямоване на вивчення особливостей становлення і розвитку проблеми самовизначення в історичній ретроспективі, на представлення хронології цього процесу з урахуванням економічних, політичних та соціальних умов, на комплексне висвітлення позицій науковців щодо теорії та практики розв'язання важливих завдань самовизначення має важливе значення як у контексті реформування та якісного перетворення системи освіти, так і післявоєнної розбудови країни.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертаційне дослідження Дубінки М.М. виконано відповідно до науково-дослідної теми кафедри педагогіки та менеджменту освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (нині кафедра педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка) «Соціально-професійне становлення особистості» (державний реєстраційний № 0116U003481), у рамках якої досліджено формування основ професійного самовизначення молоді, виявлено тенденції розвитку змісту освіти в Україні у період 30-х років ХХ – ХХІ століття та особливості реалізації особистісно-професійного самовизначення молодшої людини в історії педагогіки України (30-ті роки ХХ – ХХІ століття), визначено основні напрями застосування історико-педагогічного досвіду в сучасній практиці.

Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (нині Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка) (протокол № 4 від 26 вересня 2022 року).

Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації

У результаті проведеного дослідження дисертантом:

- проаналізовано історіографію проблеми професійного самовизначення упродовж окресленого періоду;
- обґрунтовано методологічні та концептуальні засади дослідження проблеми професійного самовизначення у 30-х роках ХХ – ХХІ столітті й уточнено поняттєво-категоріальний апарат дослідження;
- досліджено тенденції розвитку змісту освіти в Україні у період 30-х років ХХ – ХХІ столітті та їх вплив на теорію і практику професійного самовизначення;
- схарактеризовано суспільно-політичні, економічні, соціокультурні умови розвитку України у 30-х роках ХХ – ХХІ столітті та,

дослідивши історико-педагогічні рефлексії науковців, обґрунтовано етапи розвитку проблеми професійного самовизначення особистості у межах окресленого періоду;

- систематизовано нормативно-правову базу та організаційно-педагогічне забезпечення реалізації самовизначення у досліджуваній період;

- здійснено аналіз наукових досліджень вітчизняних учених в окреслений період щодо особистісно-професійного самовизначення та розкрито особливості самовизначення у рамках теорії професійного становлення як однієї з форм соціалізації особистості, що пов'язана з усвідомленням людиною своїх можливостей:

- виявлено напрями і форми діяльності установ щодо професійного самовизначення та проаналізовано діяльність професійно-освітніх асоціацій, організацій, професійних товариств, Бюро з профорієнтації у 30-х роках ХХ – ХХІ столітті;

- проаналізовано сучасний стан здійснення практики професійного самовизначення за кордоном, узагальнено наявний досвід реалізації завдань професійного самовизначення в Україні та окреслено перспективні напрями вдосконалення практичних здобутків.

Нові факти, одержані здобувачем

Вважаємо, що дисертаційне дослідження Дубінки Миколи Михайловича є комплексним, у якому:

- *уперше* проведено системне дослідження теорії і практики формування професійного самовизначення в окреслених хронологічних межах (30-х рр. ХХ – ХХІ століття) та здійснено історіографічний аналіз проблеми; запропоновано авторське визначення термінів «самовизначення особистості», «професійне самовизначення»; досліджено та обґрунтовано авторську періодизацію розвитку проблеми професійного самовизначення особистості, що включає такі періоди та етапи становлення: І період 1930 – 1950 роки – закладання основ професійного самовизначення, який має два етапи: 1930 – 1936 роки та 1936 – 1950 роки. Етап 1930 – 1936 роки характеризується індустріалізацією країни, розвитком ринку праці, впровадженням трудової та професійної підготовки в освітніх закладах, що сприяло розвитку досліджень проблеми професійного вибору. Другий етап 1936 – 1950 роки – згортання різних напрямів діяльності щодо професійного самовизначення особистості, що обумовлено поступовим знищенням у 30-х роках ринкової економіки, Другою світовою війною, переходом до адміністративних методів кадрової роботи, зокрема в галузі профорієнтації; ІІ період – кінець 50-х – 1990-ті роки – період відродження процесу професійного самовизначення особистості, в якому необхідно виокремити два етапи: 1958 – 1984 роки і 1984 – 1990-ті роки. Перший етап характеризується подальшим зміцненням зв'язку навчання та виховання з життям, практикою, покращенням підготовки школярів до свідомого вибору професії та праці у народному господарстві. Етап, який охоплює 1984 – 1990 роки, характеризувався формуванням державної системи професійної

орієнтації, зростанням ролі системно-організаційних та індивідуально-особистісних передумов трансформації школи; III період – з 1991 року до сьогодні – період становлення і розвитку особистості як активного суб'єкта професійного самовизначення; виявлено особливості і тенденції розвитку професійного самовизначення особистості у процесі аналізу діяльності професійно-освітніх асоціацій та організацій (перших бюро профконсультації, товариств профорієнтаційного спрямування та ін.) в Україні у досліджуваний період; з'ясовано чинники становлення профорієнтації та професійного самовизначення в 30-х рр. XX – XXI столітті (політичні, економічні, соціокультурні); проаналізовано сучасний стан теорії і практики здійснення профорієнтації та професійного самовизначення молоді в Україні та за кордоном і визначено перспективні напрями вдосконалення окресленого процесу. У відповідності до виділених історичних етапів визначено нормативно-правові основи, зміст та напрями розвитку професійної орієнтації та професійного самовизначення у 30-х рр. XX – XXI столітті;

– *уточнено*: сутність поняття «професійна орієнтація»; передумови зародження профорієнтації; історіографію проблеми професійного самовизначення та професійного становлення особистості в Україні;

– *подальшого розвитку* в дослідженні набули: систематизація законодавчо-нормативних документів, що унормовують розбудову змісту освіти загалом та вивчення питань професійного самовизначення зокрема; впровадження ідей учених і педагогів 30-х рр. XX – XXI століття щодо особливостей організації, форм та механізмів здійснення профорієнтації та професійного самовизначення; теоретичні положення щодо вдосконалення змісту професійної освіти в контексті професіоналізації майбутніх фахівців, що є поліаспектним процесом та характеризується як базис їхньої самореалізації й самовдосконалення; перспективні напрями впровадження вітчизняного та зарубіжного досвіду в теорію та практику професійного самовизначення.

У вступі до дисертації досить чітко й науково коректно схарактеризовано особистий внесок дисертанта.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, підтверджується результатами дослідження, проведеного дисертантом, і загалом, не викликає сумніву. Автор абсолютно правомірно ставить собі за мету на основі комплексного вивчення результатів історико-педагогічного доробку науковців цілісно та всебічно охарактеризувати теорію та практику розвитку проблеми професійного самовизначення у 30-х роках XX – XXI столітті та визначити можливість використання цього досвіду у практиці здійснення профорієнтації та професійного самовизначення молоді у закладах різного рівня освіти в Україні.

Аналіз дисертаційної роботи Дубінки М.М. засвідчує продуманість і вмотивоване представлення дослідницького апарату, глибоке опрацювання докторантом понятійного поля дослідження. Цілком виправданою є структура дисертації, що засвідчує виважений підхід автора до порушеної проблеми, обраний ракурс якої на тлі цивілізаційних і соціально-економічних змін у світі, модернізації системи освіти надає роботі вагомості, інноваційності та експериментальної пошуковості, що видається нам особливо науково значущим.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність

Структура дисертації є обґрунтованою й логічною. Дисертація і реферат написані й оформлені згідно з нормативними вимогами. Стиль викладу й аналізу проміжних і кінцевих результатів дослідження, наукових положень і висновків є обґрунтованим на теоретичному і методологічному рівнях.

Робота складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, 5 розділів, висновків до розділів і загальних висновків, списку використаних джерел (493 найменування, із них – 28 іноземною мовою, 10 архівних справ). Загальний обсяг дисертації складає 488 сторінок, з них – 363 сторінки основного тексту. Робота ілюстрована 4 таблицями.

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження; вказано на зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження, хронологічні межі дослідження, окреслено його провідну ідею та концептуальні засади; проаналізовано джерельну базу; схарактеризовано методи дослідження; розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів; подано відомості про впровадження, апробацію і публікації результатів дослідження; визначено структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі – **«Теоретико-методологічні основи дослідження проблеми формування самовизначення особистості»** розглянуто методологічні підходи до дослідження проблеми; розкрито концептуальні засади дослідження; представлено історіографію та схарактеризовано джерелознавчу базу проблеми професійного самовизначення особистості; визначено сутність самовизначення як соціально-педагогічної проблеми; запропоновано та обґрунтовано періодизацію розвитку проблеми професійного самовизначення особистості.

Серед найважливіших методологічних підходів до дослідження проблеми формування професійного самовизначення було виділено: системний, парадигмальний, хронологічний, культурологічний, аксіологічний, порівняльно-змістовий, герменевтичний, які у своїй інтегративній єдності характеризуються взаємозалежністю й методологічними взаємозв'язками. Зазначені методологічні підходи були комплексно використані дисертантом, що дозволило провести ретроспективний аналіз проблеми професійного самовизначення і розкрити значущі аспекти окресленої проблеми.

Здійснене Миколою Михайловичем історіографічне та джерелознавче вивчення проблеми професійного самовизначення особистості (30-ті роки ХХ – ХХІ століття) ґрунтувалося на аналізі історичних джерел, а також джерельної бази, історико-педагогічної літератури, результатом чого було висвітлення її витоків, основних етапів розвитку у визначений період, еволюції та сучасного стану.

Цінною є запропонована та охарактеризована дисертантом періодизація розвитку проблеми професійного самовизначення особистості, що включає такі періоди та етапи становлення:

I період 1930 – 1950 роки – закладання основ професійного самовизначення, який має два етапи: 1930 – 1936 роки та 1936 – 1950 роки. Перший етап (1930 – 1936 роки) став початком становлення профорієнтації, який характеризувався зростанням промисловості, розвитком торгівлі, що викликало в країні великі соціальні зрушення та сприяло появі цілої мережі профорієнтаційних установ і регіональних шкіл профорієнтації. Цілі та зміст роботи профконсультаційних бюро передбачали доцільний добір, розподіл та використання робочої сили (у тому числі підлітків) та скорочення плинності з урахуванням спеціальних здібностей, протипоказань до професії, праці щодо різних професій. Уся робота, яку проводили науково-дослідні інститути, лабораторії, кабінети і бюро, стояла осторонь від школи. У травні 1931 року Всесоюзний психотехнічний з'їзд підкреслив необхідність істотної перебудови профорієнтації і перенесення її в загальноосвітню школу. Ліквідацію 1936 р. профорієнтаційних підрозділів пов'язано з постановою ЦК ВКП(б) від 4 липня 1936 р. «Про педологічні перекирення в системі Наркомосу», з якої почався наступ на профорієнтацію, що продовжився до кінця 50-х років.

II період – кінець 50-х – 1990-ті роки – період відродження процесу професійного самовизначення особистості, в якому необхідно виокремити два етапи: 1958 – 1984 роки і 1984 – 1990-ті роки. Початок першого етапу (1958 – 1990-ті роки) пов'язаний з ухваленням Закону України «Про зміцнення зв'язку школи з життям та про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР» (1958 р.). Зауважено, що у ці роки розроблено понятійний апарат, зміст, принципи, форми та методи профорієнтації, системний підхід до профінформації, моделі та етапи організації профорієнтації школярів різного віку, пошуки вчених та учителів-практиків щодо вдосконалення підготовки школярів до вибору професії. Етап з 1984 р. до 1990 рр. відзначався сприятливим поєднанням двох факторів: реформою загальноосвітньої та професійної школи та перебудовою соціально-економічного та політичного життя країни. Початок цього етапу поклала реформа загальноосвітньої та професійної школи (1984 р.). Доведено, що цей етап характеризується докорінним покращенням трудового виховання, навчання та професійної орієнтації у загальноосвітній школі; посиленням політехнічної та практичної спрямованості викладання; значним розширенням підготовки кваліфікованих робітничих кадрів у системі професійно-технічного навчання; здійсненням переходу до загальної

професійної освіти молоді. Шляхами вирішення цього завдання стало поєднання навчання з продуктивною працею, включення учнів, до систематичної, організованої, посиленої суспільно корисної праці; створення міжшкільних навчально-виробничих комплексів, трудових таборів тощо.

ІІІ період – з 1991 року до сьогодні – період становлення і розвитку особистості як активного суб'єкта професійного самовизначення. Визначено, що він характеризується активним науковим пошуком нових форм і методів професійної орієнтації, дослідженням професійної орієнтації як науково-практичної системи підготовки особистості до свідомого професійного самовизначення. Акцентовано, що на початку ХХІ століття системоутворювальними у вітчизняному освітньому процесі стають два підходи: особистісно орієнтований та компетентнісний. У цей період відбувається перехід до гуманістичної освітньої парадигми, за якої увага зосереджується на особистості кожного учня.

У другому розділі **«Теорія та практика формування основ самовизначення в Україні у змісті освіти 30-х років ХХ – ХХІ столітті»** Дубінкою М.М. було виокремлено тенденції розвитку змісту освіти в Україні в період 30-х років ХХ – ХХІ століття; визначено сутність та змістовну сторону процесу особистісно-професійного самовизначення учнівської молоді в Україні; представлено загальну характеристику системи профорієнтації в країні.

У розділі на підставі наявних наукових доробок та аналізу психолого-педагогічних джерел щодо змісту освіти Дубінкою М.М. визначено тенденції розвитку змісту освіти в Україні в період 30-х років ХХ – ХХІ столітті та показана їх значущість у професійному становленні людини. На сторінках дисертації автором узагальнено погляди вітчизняних науковців на це поняття та зроблено висновок, що визначення структурних елементів змісту освіти обумовлює різні підходи до його формування. Доведено, що зміст освіти є динамічною структурою, яка детермінована низкою зовнішніх і внутрішніх чинників. До зовнішніх чинників належать, зокрема, політичні, економічні, науково-технічні, демографічні, морально-етичні, культурологічні. Внутрішніми чинниками є наявність нових педагогічних ідей, концепцій, теорій; впровадження нових педагогічних технологій; усвідомлене соціальної значущості професії вчителя; освітні традиції тощо. Констатовано, що зміст освіти як один із основних засобів і факторів розвитку особистості має відповідати соціальному замовленню суспільства, задовольняти потреби окремої особистості у набутті необхідних знань, умінь, навичок і компетенцій. Зазначено, що формування змісту освіти здійснювалося під впливом знаннєвого підходу – 1930–1950-ті роки; діяльнісного та культурологічного підходів – кінець 50-х – 80-ті роки; особистісно орієнтованого і компетентнісного – 90-ті роки – до нашого часу.

Здійснений дисертантом аналіз особистісно-професійного самовизначення учнівської молоді в закладах загальної середньої освіти довів, що це складний процес вибору професійної діяльності, який обумовлений зовнішніми (освітнє середовище, психолого-педагогічна

підготовка тощо) та внутрішніми (бажання, потреби, мотиви, цілі) чинниками. Акцентовано на тому, що самовизначення ототожнюється з пошуком себе і відкриттям власного «Я». У зв'язку із цим стверджується, що чинником процесу особистісного самовизначення є Я-концепція (як динамічна система уявлень про самого себе, сполучена з їхньою оцінкою). При цьому доведено, що успішність професійного самовизначення багато в чому залежить від Я-концепції.

З'ясовано, що самовизначення пов'язане з цінностями, потребою формування значеннєвої системи, в якій провідне місце належить проблемі сенсу життя з орієнтиром у майбутнє. Визначення себе в суспільстві як особистості є визначення власного «Я» (самовизначення, прийняття активної позиції) співвідносно до соціокультурних цінностей.

У розділі проаналізовано зміст профорієнтації як частини професійного самовизначення кожного виокремленого етапу в окреслених хронологічних межах.

У третьому розділі – **«Механізми реалізації професійного самовизначення молоді у процесі адміністративно-правового регулювання взаємодії державних органів влади та масмедіа в Україні у 30-х роках ХХ – ХХІ столітті»** – дисертантом здійснено характеристику нормативно-правового та організаційно-педагогічного забезпечення реалізації самовизначення в різні історичні періоди; проаналізовано діяльність професійно-освітніх асоціацій та організацій щодо професійного самовизначення особистості; розкрито вплив освітнього середовища та засобів масової інформації на формування професійного самовизначення особистості.

Миколою Михайловичем схарактеризовано основні законодавчі акти, що закріплюють провідні тенденції розвитку професійного самовизначення у 30-х роках ХХ – ХХІ столітті. Аналіз змістовного наповнення нормативно-правових актів досліджуваного періоду дав йому підстави стверджувати, що нормативно-правові акти, видані у I період (1930 – 1950 роки ХХ століття), на законодавчому рівні закріплювали основоположні ідеї реформування освіти щодо формування підґрунтя розвитку професійного самовизначення особистості: посилення трудового виховання та політехнічного навчання, що сприяло широкому розвитку суспільно корисної продуктивної праці осіб, що навчалися. Акцентовано, що нормативно-правові акти II періоду (кінець 50-х – 90-ті роки ХХ століття) регулюють питання політехнізації та професіоналізації школи, введення до навчального процесу виробничого навчання, а також запровадження нових методів і форм навчання: праця у виробничих бригадах, міжшкільних навчально-виробничих комбінатах, трудових таборах тощо. Доведено, що зміст нормативно-правових актів III періоду (90-ті роки ХХ століття – до сьогодні) відбиває ідею гуманізації та диференціації освіти.

З метою аналізу тенденцій і підходів до професійного самовизначення у закладах середньої освіти автором здійснено аналіз навчальних планів у різні періоди як нормативного документу закладу освіти.

Дисертантом констатовано, що на сьогодні законодавчо не врегульованими є проблеми відсутності єдиного нормативного акту, що регулював би питання професійної орієнтації, підготовки професійних консультантів, проходження стажування учнями старших класів шкіл на підприємствах за їхнім вибором тощо.

Дубінкою М.М. з'ясовано, що діяльність професійно-освітніх асоціацій та організацій була досить важливою у розвитку професійного самовизначення і підготовки кадрів у досліджуваній період. Це сприяло підвищенню ефективності професійної орієнтації, поширенню нових методик і технологій, а також підготовці кваліфікованих кадрів. Визначено, що основу професійно-освітніх асоціацій та організацій склали: лабораторії, що створювалися при інститутах праці.

Автором доведено, що важливим чинником впливу на формування професійного самовизначення особистості є засоби масової інформації, яким належить важлива роль у цьому процесі. Зазначено, що основними засобами масової інформації у перший період були радіо і газети, метою яких стало формування позитивного образу героя/героїні праці. У другому періоді основним засобом масової інформації, що мав значний вплив на формування свідомості молоді, зокрема й професійного самовизначення, стало телебачення. Метою засобів масової інформації у цей період була демонстрація професійного зростання людини праці (від робочого до начальника цеху, директора заводу, від тракториста до голови колгоспу) та формування при цьому позитивного ставлення до професій, які пов'язані з розумовою працею. Третій період характеризується виникненням нових медіа, зокрема мережа Інтернет, соціальні мережі Instagram, YouTube і TikTok тощо, мета яких полягає у формуванні образу успішних і прибуткових професій. При цьому акцентується на недостатньому інформаційному забезпеченні щодо професій, які може здобути молодь, а також на дефіциті програм професійного спрямування на вітчизняному телебаченні.

У четвертому розділі – **«Дослідження вітчизняними вченими проблеми професійного самовизначення у наукових доробках у 30-ті роки ХХ – ХХІ столітті»** – Дубінкою М.М. розкрито питання професійного самовизначення у змісті діяльності наукових товариств, організацій та фундаторів педагогічної думки у 30–50-ті роки ХХ століття; здійснено оцінку стану розвитку проблеми професійного самовизначення у працях провідних науковців у кінці 50-х – 80-ті роки ХХ століття; визначено та проаналізовано напрями розвитку проблеми професійного самовизначення у дослідженнях науковців з 90-х років ХХ століття до сьогодення.

Привертає увагу і той факт, що аналіз питання професійного самовизначення у змісті діяльності наукових товариств, організацій та фундаторів педагогічної думки у 30–50-ті роки ХХ століття дозволив дослідити передумови закладання основ професійного самовизначення у досліджуваній період. Констатовано, що дослідження проблем професійної орієнтації учнівської молоді активізується в Україні з 20-х років. Зокрема, у

працях науковців Українського науково-дослідного інституту педагогіки, Всеукраїнського державного інституту праці було висвітлено окремі проблеми професійного самовизначення у цей період, зокрема – схема опису професії, комплекс вимог до представників певних професій, схеми вивчення особливостей особистості учнів, професійних намірів молоді тощо.

Автором зауважено, що другий етап, починаючи з 1936 року до кінця 50-х років, характеризується зміною педоцентричних засад на авторитарні, практикою примусової мобілізації молоді до вивчення різних робітничих професій у часи Другої світової війни, скасуванням трудового навчання та профорієнтаційної роботи з учнями у школах, відмовою від орієнтації на розвиток особистості як на пріоритетний напрям в освіті.

Дисертантом з'ясовано, що перший етап з окресленого періоду (з 50-х до 90-х років ХХ століття) – 1958 – 1984 рр. – у політичному аспекті – етап Хрущовської «відлиги»; відродження деяких демократичних свобод, ослаблення авторитарного режиму управління державою; в освітньому – протиріччя між суспільно-економічними потребами в технологізації промисловості і сільського господарства і нездатністю існуючої системи шкільної освіти забезпечити відповідну підготовку молоді; констатація, що відрив навчання від життя і слабка підготовленість учнів до практичної діяльності є найсуттєвішим недоліком сфери освіти; спрямування на політехнізацію школи. Другий етап – 1984 – 1990-ті роки – характеризується у політичному житті як етап глибокої політичної та соціально-економічної кризи, невизначеності, безсистемності, неконсолідованості економіко-політичних і освітніх перетворень; в освітньому – етап реформи загальноосвітньої та професійної школи.

На підставі аналізу наукових досліджень з 90-х років ХХ століття до сьогодні щодо розвитку проблеми професійного самовизначення Миколою Михайловичем констатовано, що цей період характеризується формуванням гуманістичного підходу у дослідженнях про людину: людина розглядається як активний суб'єкт самотворення, саморозвитку; активним науковим пошуком нових форм і методів професійної орієнтації; дослідженням професійної орієнтації як науково-практичної системи підготовки особистості до свідомого професійного самовизначення; закріпленням провідної ролі держави та її інститутів в організації і проведенні профорієнтації; якісною зміною теоретичних, методологічних та практичних підходів до професійного самовизначення та професійного орієнтування.

У п'ятому розділі – «Історико-педагогічні рефлексії вітчизняних учених про компаративістські дослідження феномену» – Дубінкою М.М. здійснено аналіз основних тенденцій, що вплинули на професійне самовизначення школярів у закладах загальної середньої освіти за кордоном; розкрито основні тенденції розвитку професійного самовизначення у межах діяльності закладів вищої освіти європейських та інших країн; надано практичні рекомендації щодо використання позитивного закордонного

досвіду формування в молоді, що навчається, компетентності у виборі професії в закладах освіти України.

Дослідження основних тенденцій професійного самовизначення школярів у закладах загальної середньої освіти за кордоном дисертантом здійснено на підставі аналізу цього процесу в таких країнах, як США, Німеччина, Франція, Велика Британія, Японія з 20-х років ХХ століття до сьогодні. Констатовано, що професійне самовизначення в школах країн Європи та США на сучасному етапі є важливою частиною освітнього процесу, спрямованою на допомогу учням у виборі майбутньої кар'єри та освітнього шляху. Аналіз наукових джерел дав підстави виокремити такі основні елементи цього процесу у закладах загальної середньої освіти, як: кар'єрне консультування та планування; тестування та оцінювання; освітні програми та курси; практичний досвід; кар'єрні дні та ярмарки вакансій; партнерство з бізнесом та індустрією; підготовка до вступу у коледжі та університети; використання інформаційних ресурсів та платформ.

Вдалим дослідницьким здобутком дисертанта вважаємо визначення ним основних тенденцій професійного самовизначення у закладах вищої освіти європейських країн, що дозволило Миколі Михайловичу виокремити такі з них: свобода вибору змісту навчання, яка ґрунтується на розробленій системі навчальних програм, що дозволяє студенту обирати не тільки певну спеціалізацію, а й рівень та орієнтацію на дослідницьку чи професійну діяльність; розвиток нових форм навчання, зокрема таких як: «університети без стін», «навчання на базі досвіду», «кооперована освіта», «підприємницький університет»; розвиток взаємодії з практичною сферою, яка являє собою тісну взаємодію держави, роботодавців, громадських організацій з підготовки висококваліфікованого персоналу відповідно до потреб ринку праці; профорієнтаційна робота у закладах вищої освіти, яка починається на етапі навчання учнів у старших класах і закінчується на етапі відбору майбутніх працівників для компаній у закладах вищої освіти; педагогічний супровід, спрямований на формування так званих «жорстких навичок» (hard skills), тобто знань та вмінь, які дозволяють виконувати конкретні навчальні завдання, пов'язані з майбутньою професією. Ці навички формуються у закладах вищої освіти за підтримки тьюторів і менторів; студентське самоврядування, яке створює необхідні умови для формування особистісних професійних якостей майбутніх спеціалістів: толерантність, комунікабельність, почуття згуртованості та громадянської свідомості, ініціативність, креативність, адаптивність, компетентність, працездатність молодих людей.

Слід зазначити, що загальні висновки відповідають поставленим завданням, обґрунтованість і переконливість яких засвідчують самостійність і логічність суджень, достатню наукову підготовленість здобувача. Позитивно розцінюємо представлену у додатках інформацію, а таблиці увиразнюють уявлення про конкретність та цілісність дослідження, проведеного дисертантом. Список використаних джерел зроблено з дотриманням встановлених вимог. Рівень узагальнення результатів

педагогічного наукового пошуку свідчить про його зрілість як дослідника проблем педагогіки.

У змісті реферату відображено основні положення дисертації, їх викладено досить повно. Наукові положення, висновки і рекомендації, викладені в рефераті, належним чином розкрито й обґрунтовано в рукописі дисертації. Понятійно-термінологічний апарат визначено з урахуванням специфіки педагогічного дослідження.

Впровадження результатів дослідження, здійсненого дисертантом, підтверджується довідками п'яти закладів освіти України.

Констатуємо і той факт, що загальний обсяг основного тексту дисертації відповідає вимогам до написання наукових досліджень, які подаються на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Наголошуємо на відсутності академічного плагіату.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях дисертанта

Аналіз публікацій Дубінки М.М. засвідчив їхню відповідність (кількісну і якісну) вимогам до оприлюднення результатів дисертаційного дослідження докторського рівня. Результати дисертаційної роботи висвітлено в 55 наукових працях, які відображають основні результати дослідження (із них 49 одноосібних): 36 віддзеркалюють основні результати дослідження (із них 26 статей у наукових виданнях, внесених до переліку наукових фахових видань України, 2 розділи в колективних монографіях, 8 статей у закордонних наукових виданнях (із них 5 статей в наукових виданнях, що входять до наукометричної бази Scopus та Web of Science); публікації, які додатково презентують наукові результати докторської дисертації: 16 тез у матеріалах науково-практичних конференцій; 3 публікації в інших виданнях.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

Загалом позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження, висловимо деякі зауваження та побажання, які спонукають до дискусії, а саме:

1. Цінним здобутком дисертаційної роботи є визначення перспективних напрямів використання досвіду закордонних країн у розв'язанні проблеми професійного самовизначення у процесі загальної середньої та вищої освіти України (як зазначено у завданні № 8 дослідження), але їх виявлення і структура потребує, на наше переконання, обґрунтування відповідних критеріїв, які надає аналіз тенденцій розвитку відповідних закордонних освітніх систем.

2. У роботі констатовано, що дослідження проблем професійної орієнтації учнівської молоді активізується в Україні з 20-х років. Пояснення потребує, чому нижню хронологічну межу Вами визначено як 30-ті роки ХХ століття.

3. Зміст п'ятого розділу, на наш погляд, потребує більш критичної оцінки освітніх систем України щодо розв'язання проблем професійного самовизначення в сучасних умовах з урахуванням їх соціально-педагогічної

значущості.

4. Вагомим доробком дослідження вважаємо аналіз роботи професійно-освітніх організацій, товариств і т.п. Однак доречним було б, поряд із навчальними планами освітніх установ, представити програми, плани діяльності зазначених організацій.

5. Конкретизації, на нашу думку, потребують питання кадрової політики щодо забезпечення здійснення профорієнтаційної роботи у кожен із періодів у виокремлених хронологічних межах.

Однак висловлені зауваження та побажання не несуть принципової спрямованості й не знижують позитивної оцінки та цінності наукової праці.

Ідентичність змісту реферату й основних положень дисертації

Структурна побудова, зміст, висновки, що викладені в рефераті, повністю відображають основні положення дисертації.

Оцінка мови і стилю викладення матеріалу дисертації

Дисертацію викладено українською мовою. Структура дисертації та стиль її подання відповідають чинним вимогам. У тексті дисертації відсутні текстові запозичення без посилання на джерело.

Відповідність змісту дисертації спеціальності, з якої вона подається до захисту

Зміст дисертаційної роботи відповідає предметній галузі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Висновок про відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук»

Аналіз дисертації, реферату та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дисертаційна робота «Теорія і практика розвитку проблеми професійного самовизначення особистості в наукових дослідженнях (30-ті роки ХХ – ХХІ століття)» є самостійною, завершеною науковою роботою, відповідає пп. 7, 8, 9 «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук» (Постанова Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197 «Деякі питання присудження (позбавлення) наукових ступенів»), а її автор, Дубінка Микола Михайлович, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент –

доктор педагогічних наук, професор,
ректор Полтавського національного
педагогічного університету імені В.Г. Короленка,
член-кореспондент НАПН України

Марина ГРИНЬОВА